

Микола Алексівець, Сергій Бондаренко

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ ТА ЙОГО РОЛЬ У НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОМУ ВІДРОДЖЕННІ: СУЧАСНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У статті проаналізовано стан й проблеми сучасної національної історіографії історії створення НРУ та його ролі у відродженні Української держави, з'ясовано недостатньо досліджені аспекти проблеми, накреслено напрямки можливого подальшого наукового пошуку.

Ключові слова: Народний Рух України, демократизація, інституалізація, історіографія, національно-політичне життя, реформи.

Одним з магістральних напрямів розвитку сучасної вітчизняної історичної науки є вивчення проблем здобуття національно-державної незалежності України в 1991 р. як епохальної події в житті українського народу. Провідну роль у новітній національно-демократичній революції відіграв Народний Рух України (НРУ) – масова громадсько-політична організація всеукраїнського масштабу, що виникла у вересні 1989 р. на базі ідейних і організаційних принципів Українського Руху Опору 60–80-х рр. Проблеми історії, ідеології та політичної еволюції НРУ викликали і викликають підвищений інтерес як в українських, так і зарубіжних науковців, широкої громадськості. У запропонованій статті автори подають сучасні інтерпретації та міркування стосовно різних аспектів історії створення та діяльності Народного Руху України, зокрема: передумов виникнення, особливостей трансформації й масового громадсько-політичного руху в політичну партію, еволюції ідеологічних засад та програмних положень, місця НРУ у національно-політичному житті та його внеску у розбудову держави.

Зауважимо, що Народний Рух України, 20-і роковини утворення якого громадськість нещодавно відзначила, та його місце в історії і суспільно-політичному житті України залишаються на сьогодні недостатньо вивченими. Фактично до кінця 1990-х років інтерес вітчизняних дослідників до вивчення діяльності НРУ був не досить великим і мав суто прикладний характер, пов'язаний з аналізом сучасного політичного процесу. “Період 1985–1991 рр., – зазначають автори “Новітньої історії України (1990–2000)”, – в українській історії ще не проаналізовано належним чином. Адже процеси, започатковані в добу горбачовської перебудови, тривають і досі, а деякі видозмінюються, внаслідок чого первинні оцінки втрачають своє значення” [1, с. 537].

Дослідження проблем виникнення, становлення Народного Руху України, його діяльності у виборенні державної самостійності нашим народом все більше стають предметом спеціальних досліджень. Проте, починаючи з кінця 1980-х і на початку 1990-х років проблема Народного Руху України як політичної опозиції досліджувалася українськими вченими, переважно, в межах вивчення становлення багатопартійної системи як в цілому в СРСР, так і, зокрема, в Україні. В 1989–1991 рр. з виникненням опозиційних національно-демократичних сил з'являються публікації, у яких аналізувалися їх політичні позиції. Природно, що значна частина цих публікацій цього періоду належить не професійним історикам, а політичним діячам, у тому числі лідерам опозиційних КППС партій і рухів [2; 3; 4; 5; 6]. Дані праці можна розглядати як такі, в яких містилися погляди стосовно суспільно-політичної ситуації, позиції політичних партій, інститутів влади.

Згодом в Україні з'явилися перші аналітичні праці, присвячені новим політичним організаціям і об'єднанням України, зокрема: робота А. Слюсаренка і М. Томенка [7],

колективні праці Інституту політичних досліджень [8], в яких розглядаються проблеми виникнення і становлення нових суспільно-політичних рухів та об'єднань, їх діяльності в умовах переходу від командно-адміністративної до демократичної системи формування державності в Україні, аналізуються історичні події та факти початку 90-х років ХХ ст. Не приховуючи величезних труднощів, автори цих розвідок розкривають їх об'єктивний характер. Разом з тим підкреслюється невідворотність змін, започаткованих у радянському суспільстві в 1985 р. горбачовською “перебудовою”. А утвердження незалежної України, яка спирається на всю тисячолітню державотворчу традицію українського народу, можна вважати, як твердять автори вищезазначених праць, забезпеченою справою.

Дослідження сучасного національно-демократичного руху вітчизняними істориками, політологами і суспільствознавцями поглиблювалось паралельно до його актуалізації в суспільно-політичному житті. У контексті проблем розуміння державотворення та місця і ролі в цьому процесі громадсько-політичних рухів і партій в умовах національного відродження викликають інтерес роботи О. Забужко [9], В. Потульницького [10], збірник статей, упорядкований Т. Гунчаком і Р. Сольчаником “Українська суспільно-політична думка в 20 столітті” [11], а також цілий ряд історико-політологічних праць [12].

У цей час значний вплив на дослідження розглядуваної нами теми в руслі більш загальних наукових проблем національно-державного будівництва мають ґрунтовні праці таких відомих українських учених як: Ю. Римаренка [13], І. Кураса [14], В. Наулка [15], В. Євтуха [16], Л. Нагорної [17], М. Панчука [18], І. Кресіної [19], М. Вівчарика [20], О. Майбороди [21], в яких всебічно проаналізовано питання історії національно-демократичного руху, в діяльності якого активну участь брали рухівці, передумови виникнення, ідеологічно-політичні витоки суспільно-політичних рухів і партій в Україні, показано основні етапи створення політичної опозиції, дано їм характеристику, розкрито участь Руху у процесі формування демократичної політичної опозиції, розвитку міжнародних відносин, піднесення української національної свідомості громадян, становлення української політичної нації тощо.

У становленні української історіографії історії громадсько-політичних рухів і партій в Україні у другій половині 1980-х – на початку 1990-х рр. помітне місце займає цикл статей В. Литвина у журналі “Політика і час” [22], а також праці І. Мартинюка [23], І. Драча [24], В. Рубана [25], В. Михайліва [26], Є. Головахи [27], Є. Базовкіна [28]. Специфіка їхніх досліджень полягає в наявності політологічного аналізу діяльності національних організацій та партій, розкритті механізмів їх взаємодії. Однак значною мірою поза увагою залишено практичний аспект їх діяльності. Серед видань української діаспори слід відзначити книгу А. Камінського [29], яка насичена величезним фактичним матеріалом, зібраним на радіо “Свобода”. Це видання, як і збірник статей М. Прокопа [30], відбиває погляди на події в Україні, вплив національного руху на суспільно-політичне життя на протязі 1960-х – 1980-х рр., починаючи від створення неформальних організацій до Народного Руху України за перебудову. Значне місце у працях А. Камінського і М. Прокопа приділено генезису і діяльності деяких політичних неформальних об'єднань, а також таких громадсько-політичних організацій, як Українська Гельсінська Спілка, перетворена в квітні 1990 р. в Українську республіканську партію. Останній у своїй праці особливу увагу відвів розкриттю національно-визвольного руху на території сучасної України до її проголошення незалежною. Взявши за основу матеріали дисидентів, а пізніше – лідерів НРУ, а саме працю “Інтернаціоналізм чи русифікація?” І. Дзюби, збірку “Лихо з розуму” В. Чорновола, роботи “Репортаж із заповідника ім. Берії” В. Мороза, його ж есе і “Хроніка опору” та “Серед снігів”, збірку “Українська інтелігенція під судом КГБ”, та інших, М. Прокоп визначив головне спрямування українського руху опору – боротьбу в рамках існуючого соціально-політичного ладу і в межах його обов'язуючої філософії: побудови комунізму, та сформулював програмні ідеї руху опору: недопущення будь-яких переваг однієї нації, однієї мови і культури над іншими ще в колишньому СРСР; додержання суверенності республік і максимальний розвиток національно-культурних традицій усіх народів; послідовна боротьба

проти російського великодержавного шовінізму. У цій боротьбі він надавав особливого значення Руху, зазначавши, що саме він “полонив уяву і змобілізував до активної дії широке коло української суспільності в різних областях України” [30, с. 47]. Дослідник підкреслив, що ініціаторам Руху пощастило створити платформу для єднання найширших сил України незалежно від національного походження. У цьому він бачив успіх Руху, а Установчий з’їзд НРУ у вересні 1989 р. назвав “межовою подією в житті України” [30, с. 36].

Окремі аспекти виникнення НРУ висвітлюються у дослідженнях, присвячених загальним проблемам становлення багатопартійності й формування якісно нових політичних відносин у колишньому СРСР і в Україні [31]. Серед цих праць заслуговує на увагу монографія харківської дослідниці О. Астахової [32], у якій дана всебічна характеристика шляхів виникнення і формування самодіяльних неформальних громадських організацій в українському суспільстві, обґрунтовується положення про те, що саме вони і стали початком створення багатопартійності та передумовами й витокami Руху, робиться спроба першого осмислення досвіду нових суспільно-політичних рухів і партій. Ці праці безпосередньо примикають до розглядуваної нами проблеми і тому являють значний науковий інтерес. У професійно підготовлених роботах В. Литвина вперше в історії української історіографії здійснена спроба класифікації новостворених партій, становлення багатопартійності, проаналізовано перспективи їх подальшого розвитку [33].

Особливе місце в українській історико-політологічній науці займають праці й матеріали, вміщені в суспільно-політичних журналах “Посев”, “Сучасність”, де даються багатоаспектні характеристики партій, громадських рухів, зокрема Народного Руху України, як національно-демократичної, так і відкрито антикомуністичної спрямованості, акцентується увага на їхньому впливові в здійсненні суспільно-демократичних перетворень в Україні [34]. Так, у статті В. Рубана [35] характеризується діяльність політичних партій і громадських рухів. При цьому він зазначає, що вони мають повний спектр європейської політичної думки – комунізм, соціалізм, лібералізм, консерватизм, націонал-фашизм. Автор робить висновки, що історико-політична думка України пройшла шлях від жорсткого протистояння (комунізм-антикомунізм) до багатоваріантності. Відсутність політичного центру спочатку змінилася нестійким союзом між суверен-комуністами і поміркованим крилом національно-демократичного табору, а після проголошення незалежності України швидко зросла популярність лідерів соціал-ліберального і неоконсервативного напрямку. Враховуючи ситуацію в суспільно-політичному житті, що в Україні склалася на початку 90-х років, В. Рубан вважає, що перевагу матимуть партії, які сповідують соціалістичні, соціал-ліберальні та ліберал-консервативні цінності.

Чільне місце в історіографії проблеми, що розглядається, займають праці М. Поповича [36], В. Ткаченка [37], М. Мариновича [38], О. Реєнта [39], В. Журавського [40], де йдеться про природу нових суспільно-політичних формувань, їх характер, соціальну базу, етапи і тенденції розвитку, розкривається сутність і принципи їх взаємовідносин, механізми консолідації різних політичних сил в контексті українського національного державотворення. У цьому зв’язку заслуговує особливої уваги докторське дослідження К. Богомаза “Громадсько-політичні рухи і партії в Україні у другій половині 80-х – на початку 90-х рр.” та опубліковані праці з цієї винятково актуальної проблеми [41]. У дисертації, а також низці праць автор ґрунтовно розглядає питання багатопартійності в Україні, перетворення в суспільно-політичному житті, діяльність громадсько-політичних рухів і партій за економічну незалежність України, а також роль громадських об’єднань у формуванні національної свідомості й політичної культури народу республіки. Важливо зазначити, що вивчення питань дотичних до теми, дає підстави для висновку, що виникнення НРУ було пов’язане з комплексом політичних, соціально-економічних та ідеологічних причин. Принциповим серед них, з одного боку, є сам процес демократичних перетворень, який зняв як в політичному, так і певною мірою у правовому розумінні відповідні заборони та обмеження на вільнодумство, що спричинило виникнення реального політичного плюралізму. З другого боку, труднощі, суперечності й помилки в проведенні реформ, формування в суспільстві свідомості рішучого заперечення однопартійної

системи як неспроможної вплинути на подолання всевладної бюрократії партійних і радянських органів. Своєрідним прискорювачем розвитку суспільно-політичних рухів і партій у багатопартійній системі було пробудження національної самосвідомості, прагнення народу України до суверенітету і незалежності.

Значне місце в історіографії проблеми займають опубліковані матеріали республіканських наукових і науково-практичних семінарів та конференцій, де представлені різні точки зору істориків, політологів, філософів, економістів, а також політичних лідерів, громадсько-політичних і державних діячів з питань виникнення суспільно-політичних рухів і партій, в тому числі й Народного Руху України, та визначення його ролі у становленні багатопартійності в умовах реформування політичної системи [42]. Їх аналіз показує, що при всіх відмінностях поглядів учених, працівників-практиків на проблему місця і ролі НРУ, інших політичних партій, громадянських рухів у здійсненні демократичних реформ в Україні, вони єдині в тому, що спільним завданням усіх політичних сил, які відстоюють ідею незалежності Української держави, є пошук шляхів виходу з економічної кризи і зміцнення національної державності.

Заслуговують уваги матеріали “круглого столу” суспільствознавців України, що відбувся за ініціативою Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України, Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Української асоціації політологів та журналу “Політика і час”, на якому було обговорено наукову проблему “Основні політичні структури: механізми їх становлення та розвитку в Україні”, в якій чітко окреслювалось два напрями: 1. Передумови і шляхи створення демократичної державності в Україні. 2. Партії та громадські рухи: формування багатопартійності. Вчені-суспільствознавці особливо наголошували на важливості методологічних підходів до дослідження становлення нових суспільно-політичних рухів і партій [43].

Однією з перших публікацій стосовно проблем виникнення і становлення Народного Руху України була невеличка за обсягом, але важлива за змістом монографічна праця О. Гараня “Від створення Руху до багатопартійності” [44], яка побачила світ у 1992 р. Як зароджувався Рух? Які основні тенденції у його політиці? Як закладалися підвалини багатопартійної системи в Україні? Над цими питаннями української ще недавньої історії розмірковував О. В. Гарань, автор – історик-політолог, один з учасників перших київських політичних об’єднань. Висловлені думки знайшли продовження в наступній його праці “Убити дракона (3 історії Руху та нових партій України)” [45]. Тут О. Гарань прослідковує основні етапи становлення й розвитку українського національного руху в кінці 1980-х – на початку 1990-х років на тлі суспільних змін у СРСР. Проаналізувавши динаміку його зростання, ступінь впливу на суспільну свідомість і порівнявши з аналогічними рухами в прибалтійських республіках, автор прийшов до висновку, що “внесок Руху, а також нових політичних партій у здобуття Україною незалежності, боротьбу за демократію є незаперечним” [45, с. 191]. Важливо підкреслити, що автор висвітлює зародження Руху, етапи діяльності та основні тенденції в його політиці у практичній площині формування політичного спектру України кінця 80-х – початку 90-х рр. минулого століття. У книзі О. Гараня зібрано і проаналізовано великий фактичний матеріал, однак, у ній практично відсутній, на жаль, історіографічний аналіз проблеми, автор робить “глухі” посилання без зазначення авторів і назв праць, і назагал ця праця, як зазначає він сам “не є суто науковим дослідженням” [45, с. 8]. Це “скоріше, нариси, часом штрихи до подій, очевидцем яких був автор, а в деяких брав і безпосередню участь” [45, с. 8], простежується в ній “києвоцентричність” викладу подій. Як у попередній, так і у цій праці автор не використав матеріали фондів архівів України. Однак висловлені деякі думки і недоліки щодо вищезазначеної роботи О. Гараня не применшують її загальної позитивної оцінки. Вона є однією з перших, де досліджується історія Руху, вносить вагомий вклад у розробку важливих й актуальних питань історії української суспільно-політичної думки на початку 90-х років ХХ ст. та є помітним явищем у вітчизняній історіографії.

Історія Народного Руху України стала предметом спеціального дослідження В. Ковтуна [46], в якому зібрано і використано значний фактичний матеріал, проте, відсутній науковий апарат; праця відбиває погляди однієї із течій в Русі – І. Драча і М. Гориня, спрямовуючи, в основному, вістря полеміки проти В. Чорновола, і, на наш погляд, скоріше відноситься до публіцистичних видань. У контексті наукової проблеми цінною є монографія Г. Гончарука “Народний Рух України: історія” [47], де здійснено першу спробу комплексного вивчення НРУ, простежено основні етапи створення та розвитку організації, її організаційного зміцнення. Особливу цінність становлять роздуми автора над питаннями нереалізованості рухівської ідеї у всеукраїнському масштабі, що з певною обережністю можна екстраполювати на весь національний рух у цілому. Водночас впадає у вічі категоричність висновків, акцентція на політичній діяльності Руху, певна ідеалізація предмета дослідження. Набув поширення регіональний аспект діяльності Народного Руху України. Так, М. Тиский розглядає у своїй праці історію виникнення Руху на Волині [48], М. Голубець досліджує питання НРУ на Львівщині, у перший рік його становлення [49], Б. Степанишин вивчає історію Народного Руху на Рівненщині в контексті діяльності інших громадських об’єднань, зокрема “Просвіти”, за національне відродження [50]. Етапи становлення Народного Руху України на Збаражчині розглянуто у двох книгах, зокрема, у 1-й – під назвою “Народний Рух на Збаражчині. Історія зародження і становлення” [51] та в 2-й – “Народний Рух України на Збаражчині. Шляхи утвердження” [52]. В них висвітлено історію створення та розбудови в Україні, і, зокрема, на Збаражчині (Тернопільська обл.) першої легальної громадсько-політичної організації, яка ще в часи одноосібного правління КПРС відкрито проголосила прагнення вибороти самостійну демократичну Україну, тобто виконати основне програмне завдання ідеології українського націоналізму. На основі документів і фактів простежено боротьбу НРУ в цьому регіоні за національно-державне відродження. Здебільшого у цих працях переважає описовість, простий перелік подій та публіцистичний характер викладу матеріалу.

Певне місце в українській історіографії займає цикл праць з національного питання. Національні аспекти НРУ проаналізовано у кандидатській дисертації О. Шановської на тему: “Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.)” [53] та в цілому ряді праць [54]. Авторка фактологічно довела створення Народного Руху України за перебудову як організації національного відродження в Україні, показала консолідацію національно-свідомих сил навколо Руху в умовах горбачовської “перебудови”. Завдяки застосуванню новітньої методології вона простежує еволюцію ідеологічної позиції Руху. У площині взаємин українців і неукраїнців, міжнародного життя в Україні досліджує історію Ради Національностей Народного Руху України в 1989–1993 рр. в політичному ракурсі О. Бураковський [55]. У своїх працях [56] О. Бураковський висвітлює історію РН НРУ, її роль в сучасних державотворчих процесах, динаміку міжнародних відносин до і після 1 грудня 1991 р. На основі вивчення масиву архівних документів Ради Національностей НРУ, він простежує основні положення її програм, позиції лідерів Руху та оцінки соціально-політичних і міжнародних подій на різних етапах у період 1989–1993 рр., аналізує проблеми існування, роботи і взаємодії Ради Національностей як з НРУ, так і з представниками національно-культурних товариств різних етнічних груп населення. Значний фактичний матеріал цих робіт відкриває можливість для проведення подальших досліджень, поглиблення їх і узагальнення. Праці О. Бураковського є значним історіографічним здобутком із зазначеної тематики. Окремі аспекти аналізованої проблеми розглядаються у ряді дисертаційних робіт, крім праць О. Бураковського та О. Шановської, у В. Кулика, О. Слободяна, Л. Панасюка, О. Терзі.

У контексті проблеми заслуговують на увагу матеріали всеукраїнських наукових конференцій з проблем виникнення, становлення Народного Руху України, його ролі в національно-демократичних перетвореннях в Україні. Проблематика НРУ активно обговорювалася на наукових конференціях “Народний Рух України: місце в історії та

політиці”, що відбулися у 1994, 1996, 1998, 2000, 2001 рр. на базі кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. Зокрема, на конференціях порушувалися такі питання, як історичні причини й витoki Руху, його державотворча концепція; НРУ як фактор створення багатопартійності в Україні; відтворення національної ідеї в політичній діяльності НРУ; незалежність України – найскравіший здобуток НРУ; Рух і питання духовного відродження народу України; питання національних меншин і діяльність культурно-національних товариств в Україні; націократичні тенденції в Русі, його погляди на етнонаціональні відносини в Україні та ін. [57]. Фактично було покладено початок наукової дискусії з питань історії та діяльності Народного Руху України. Головними результатами діяльності НРУ науковці визнали те, що Рух став реальною силою, з якою почали рахуватися владні структури України в процесі національного державотворення та її соціально-економічного розвитку. Окремі дослідники вважали за помилку рішення IV-х Зборів НРУ щодо реорганізації його в політичну партію, відзначали надмірну радикалізацію та абсолютизацію Рухом національної ідеї. Глибина піднятих цих та інших питань під час наукових дискусій свідчить про необхідність і правдиве висвітлення історії та діяльності Народного Руху України в національній історіографії.

Створення і діяльність Народного Руху України на етапі боротьби за незалежність, за невеликим винятком, досі ще не стали предметом серйозних наукових досліджень. І далі переважає політологічний аналіз. З-поміж інших вкажемо роботи Г. Касьянова [58], С. Кульчицького [59], Я. Грицака [60], А. Русначенка [61], В. Кафарського [62], Ф. Рудича [63], П. Марусика [64], О. Бойка [65]. Із зазначених праць виділимо дослідження А. Русначенка “Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років”, у якому автор слушно зазначає, що, “виникнення незалежної Української держави є результатом перш за все національно-визвольного руху як попередніх десятиліть, так і, особливо, вже безпосередньо останніх літ його розвитку, а також цілого ряду інших соціально-економічних і політичних чинників, що призвели до розпаду СРСР” [61, с. 58]. Сучасний національний Рух постає, з одного боку, спадкоємцем звитяг попередніх поколінь, а з іншого – специфічним проявом перебудовчих змін. У працях А. М. Русначенка з історії робітничого, національно-визвольного руху йде мова про суспільно-політичні сили, які діяли в Україні й призвели до розпаду СРСР. Його роботи містять документи Української Гельсінської спілки, Народного Руху України за перебудову, фактологічний матеріал про створення Руху та його діяльність за здобуття Україною незалежності. Автор апелював до фактологічних даних, які виклав А. М. Русначенко про створення НРУ та хід виборчої кампанії до Верховної Ради та Президента незалежної України, при визначенні ролі НРУ в процесах демократизації суспільно-політичного життя в республіці наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ ст. Окремі аспекти національного руху розглядає у своїй ґрунтовній праці В. Кафарський “Комунізм і український національно-визвольний рух”, в якій зроблено спробу осмислити ці два феномени в контексті їх взаємодії задля розвитку української національної державності [62]. Однак, надто широкі хронологічні рамки дослідження завадили вченому дати глибокий і всебічний аналіз сучасного національного руху й привели в певній мірі до описовості подій. Модернізаційний контекст національно-демократичного руху помітний у роботі О. Бойка “Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку”, в якій події зазначеного періоду, а разом із ними національно-демократичний рух, розглянуто в контексті радикальних політичних змін в Україні. Критичне відношення дослідника до його успіхів знайшло вияв у висновках про те, що “Політично самостійною Україна стала несподівано, практично внаслідок своєїрідної “закономірної випадковості”, пов’язаною більшою мірою із зовнішнім чинником – невдалим серпневим пугчем ортодоксальної частини номенклатури колишнього СРСР, а не з внутрішніми політичними процесами – національно-визвольними змаганнями української політичної контреліти” [65, с. 261]. Ці думки знайшли вираз в інших роботах О. Бойка – “Історія України у ХХ столітті: 20-ті – 90-ті роки” [66], “Історія України” [67], “Україна 1991–1995: тіні минулого чи контури майбутнього” [68] та в окремих статтях у наукових виданнях.

Думки щодо Народного Руху України, інших громадсько-політичних об'єднань, механізмів багатопартійності й політичної опозиції в Україні викладені в інших сучасних дослідженнях [69]. Процесу формування НРУ, деяких суспільно-політичних рухів і партій присвячені статті С. Грабовського і Л. Шкляра [70], Б. Харахаша [71], С. Тойми [72], С. Кульчицького [73]. Історичні аспекти новітньої політичної історії України, багатопартійності та створення політичної опозиції, ролі НРУ в суспільно-політичному житті України подав В. М. Литвин [74]. Разом з відтворенням протиборства політичних сил він спрогнозував кредо та соціальну базу нових партій праворадикальної орієнтації, Народного Руху України та інших новітніх політичних структур. Цінність його праці у контексті означеної проблеми обумовлена фактологічним викладенням процесів і подій із залученням маловідомих архівних даних. Він вважає НРУ за доволі радикальну суспільно-політичну організацію, котра спирається у своїй діяльності на широкі та різноманітні політичні сили в країні у боротьбі за незалежність, вплив на зміну світогляду громадян України. Питання формування нового політичного спектра України розглядається також в його книзі: “Україна: політика, політики, власть (на фоні політичного портрета Леоніда Кравчука)” [75]. Цінність цієї праці полягає в тому, що вона написана на основі архівних матеріалів та власних спостережень автора за кулуарами української політики.

Безпосередньо про історію Руху, його лідерів, хвилю національно-державного відродження в Україні в кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття йдеться в опублікованих працях Т. Батенка, Ю. Данилюка, О. Бажана, Т. Нетудихати, О. Мусієнка [76]. Висвітленню громадсько-політичної діяльності В. Чорновола в контексті процесу українського націотворення 1960-х – 1990-х років присвячена аналітична стаття Я. Секо і автора даного дослідження [77].

Уже в роки незалежності темі національного руху та проблем, пов'язаних з ним, зокрема історії створення та ролі НРУ у національно-політичних процесах в Україні, присвячена низка академічних досліджень. Крім уже вищезазначених дисертацій К. Богомаза, О. Бураковського, О. Шановської, тут відзначимо успішно захищені докторські дисертації В. Литвина [78], А. Русначенка [79], О. Гараня [80], та кандидатські дисертації І. Кривдіної [81], В. Кулика [82], В. Марчука [83], О. Пилипенка [84], Л. Савченка [85], Я. Секо [86]. Багато з цих академічних робіт знайшли продовження на сторінках монографічних досліджень, фахових наукових видань. На відміну від них, у даній статті застосовано комплексний підхід до висвітлення історичних передумов і витоків Народного Руху України, його інституалізації, всебічно проаналізовано програмні та ідеологічні засади Руху як масової громадсько-політичної організації, його багатоаспектної діяльності по піднесенню національної свідомості народу України як основної умови боротьби за її політичну незалежність і суверенітет. Значну увагу приділено гармонізації міжнародних відносин, що дозволить глибше дослідити передумови постання незалежної Української держави. Цим питанням присвячено ряд наукових праць автора даної наукової статті [87].

Окремі аспекти досліджуваної проблеми розглядаються в ряді видань зарубіжних авторів, частина яких вийшла на початку 1990-х років [88]. Проблеми Народного Руху України, діяльності політичної опозиції періоду “перебудови” і надалі продовжують привертати увагу дослідників, хоча в зарубіжній історіографії безпосередньо історія Руху ще не стала предметом спеціального дослідження. Важливо зазначити, що зарубіжні українознавці, котрі аналізували проблеми національно-демократичного руху, часто обстоювали збалансованіші погляди, ніж частина вітчизняних дослідників й особливо публіцистів, які обіймали в період “перебудови” радикальні позиції зліва або справа [89, с. 271]. Деякі суспільно-політичні події 1989–1991 рр., хроніку українського національно-демократичного руху і боротьбу за національну ідею відображено у праці Д. Квітковського [88]. Для більшості західних дослідників властива підвищена увага до питань формування і діяльності політичної опозиції в Україні в період “перебудови” та здобуття незалежності, а також до становлення розвинутої багатопартійної системи, що поєднувала риси атомізованого й поляризованого політичного плюралізму [90]. Розгляд Руху здійснюється в

контексті проблем, пов'язаних із розпадом СРСР [91]. Зарубіжні дослідження проблем національно-демократичного руху в тому числі НРУ не відрізняються послідовністю та систематичністю. Втім, погляд зі сторони завжди є корисним, адже дозволяє уникати односторонності, яка неминуче виникає з огляду на національну належність істориків.

Помітний внесок у об'єктивне й неупереджене дослідження різноманітних аспектів цієї проблематики, її наукове, концептуально-методичне, фактологічне й джерелознавчо-історіографічне осмислення та узагальнення зробили українські науковці у 2009 році. У відповідності з державною програмою заходів на відзначення 20-ї річниці створення Народного Руху України та планом заходів, розробленим Президією НАН України 22 вересня 2009 р. було проведено круглий стіл “Народний рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009)”, матеріали якого вийшли наступного року [92]. Представлені у виданні матеріали містять міркування та сучасні інтерпретації щодо різних аспектів історії створення та діяльності НРУ, його місця у національно-політичному житті країни та внеску у виборення й розбудови Української держави.

29 жовтня 2009 р. в Івано-Франківську відбулася Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 20-річчю створення НРУ, матеріали під назвою “Україна. Нація. Державність”, опубліковані у минулому році [93]. У виданні під науковою редакцією проф. М. Кугутяка всебічно розкрито роль Народного Руху України у новітньому українському державотворенні та розбудові громадянського суспільства.

Питанням створення й державотворчої діяльності НРУ присвячено розділ “Українського історичного журналу” [94]. Відомі українські дослідники С. В. Кульчицький, О. В. Андрощук, О. Г. Бажан всебічно й ґрунтовно проаналізували передумови народження НРУ, його роль у завоюванні незалежності в 1989–1991 рр., подали свою версію відповідно на те, чому не були реалізовані далекосяжні наміри українських патріотів, які 20 років опинилися на гребені революційної хвилі; простежено еволюцію поглядів В. Чорновола на ідею запровадження федералізму в Україні, окреслено чинники, які зумовили зміну думок політика щодо федералізації, тобто поступову відмову від суто федералістських проектів і зосередження на відстоюванні принципів децентралізації влади та забезпеченні повноцінного місцевого самоврядування; розкрито спроби протидії КДБ УРСР становленню та функціонуванню НРУ у перебудову.

Дослідження історії НРУ сприяють введенню в науковий обіг великої кількості нових архівних та історіографічних джерел, публікації документальних видань і серії збірників документів і матеріалів про Народний Рух України, мемуарних праць, проведенню міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференцій. Їх видання й популяризація сприятиме створенню реалістичної та об'єктивної історії НРУ, яка опиратиметься на наукові підвалини, що і є одним з подальших завдань української історіографії.

Список використаних джерел

1. *Чорновіл В.* Пульс української незалежності: Колонка редактора / Вступ. стаття та післямова Леся Танюка – К.: Либідь, 2000. – 624 с.
2. *Лук'яненко Л.* Вірю в Бога і Україну. – К.: Пам'ятки України, 1991. – 319 с.
3. *Мартинюк І.* Чи стане “Народний Рух...” всенародним? // Філософська і соціологічна думка. – 1989. – № 10. – С. 60–61.
4. *Філенко В.* Суверенітет України. Хто і як його прагне // Голос України. – 1991. – 15 березня. – С. 3.
5. *Плачинда С.* Україна в небезпеці. – Аделаїда – Сідней, 1991. – 79 с.
6. *Киричук Ж.* Нарис УГС – УРП (част. 1) // Республіканець. – 1991. – № 2. – С. 80–95.
7. *Слюсаренко А. Г., Томченко М. В.* Нові політичні партії. – К.: Знання, 1990. – 48 с.
8. *Сучасні політичні партії та рухи на Україні.* – К., 1991. – 117 с.
9. *Забужко О. С.* Філософія української ідеї та європейський контекст. Франківський період. – К.: Наукова думка, 1992. – 247 с.
10. *Потульницький В. А.* Історія української політології. – К.: Либідь, 1992. – 317 с.
11. *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали / Упорядкували Т. Гунчак і Р. Сольчаник. – Мюнхен: Сучасність, 1983. – Т. 1–3.*
12. *Калакура Я.* Національно-державне відродження українського народу. – К.: Укрвизполіграф, 1992; *Курас І.* Етнополітологія: запити життя і відповіді вчених // Політика і час. – 1992. – № 3. – С. 62; *Нариси з історії українського національного руху / Відп. ред. В. Г. Сарбей. – К., 1994 та ін.*
13. *Римаренко Ю. І.* Національний розвій України: проблеми і перспективи. – К.: Юрінком. – 1995. – 272 с.
14. *Етнополітичний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи / І. Курас, Л. Нагорна, В. Євтух та ін. – Ін-т нац. відносин і політології НАН України. – К., 1997. – 211 с.*
15. *Наулко В. І.* Хто і відколи живе в Україні. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.
16. *Євтух В. Б.* Про національну ідею, етнічні меншини, міграції. – К., 2000. – С. 417.
17. *Нагорна Л. П.* Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. – К.: ІП і ЕНД, 1998. – 98 с.
18. *Регіональна політика України: концептуальні засади, історія, перспективи / М. І. Панчук та ін. – НАН України, Ін-т нац. відносин і політології. – К., 1995. – 367 с.*
19. *Кресіна І. О.* Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: етнополітичний аналіз. – К.: Вища школа, 1998. – 391 с.
20. *Українська нація: шлях до самовизначення / М. М. Вівчарик та ін. – К.: Вища школа,*

2001. – № 1. *Майборода О. М.* Етносоціальна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні // Сучасність. – 1995. – № 12. – С. 77–85. 22. *Литвин В. М.* Сучасні політичні блоки та об'єднання на Україні // Політика і час. – 1991. – № 4. – С. 58–62; *Новітні* політичні партії і робітничий рух // Політика і час. – 1991. – № 13. – С. 1–46; *Партія* як форма політичної організації суспільства // Політика і час. – 1992. – № 1. – С. 52–59; *Ліві, праві і центр* // Політика і час. – 1992. – № 4. – С. 66–71. 23. *Мартинюк І.* Чи стане “Народний Рух...” всенародним? // Філософські і соціологічні думки. – 1989. – № 10. – С. 60–61. 24. *Драч І.* Народ і партія єдині? // Вітчизна. – 1991. – № 7. – С. 129–136. 25. *Рубан В.* Довга дорога до себе. Політична думка в Україні 1991 року // Сучасність. – 1992. – № 1. – С. 90–106. 26. *Михайлів В.* Українська національна партія // Політика і час. – 1992. – № 2. – С. 65–68. 27. *Головаха С.* Партія очима виборців // Сучасність. – 1992. – № 7. – С. 67–72. 28. *Базовкін С.* Шляхи становлення, форми прояву багатопартійності // Політика і час. – 1991. – № 10. – С. 40–46. 29. *Камінський А.* На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні. – Мюнхен, 1990. – 624 с. 30. *Прокоп М.* Напередодні незалежної України: спостереження і висновки / Б-ка українознавства. – Т. 62. – Нью-Йорк, 1993. – 646 с. 31. *От* політичного монізма к реальному плюралізму: матеріали “круглого столу” // Політичне самообразование. – 1989. – № 15. – С. 15–22; *Видрін Д. М.* Многопартійність: “за і против” // Соц. політичне науки. – 1990. – № 9. – С. 71–76; *Кузин О. С.* Неформали: кто есть кто? – М.: Мысль, – 1990. – 327 с. 32. *Астахова Е.В.* Становление новопартийности в СССР: некоторые аспекты. – Харьков: Облполиграфиздат, 1991. – 347 с. 33. *Литвин В.* Політична арена України: дійові особи та виконавці. – К.: Абрис, 1994. – 495 с. 34. *Пушкарєв Б.* Что придет на смену // Посев: Общественно-политический журнал. – 1990. – № 3. – С. 48–63; *Прокоп М.* На шляху до державної самостійності // Сучасність. – 1990. – № 8. – С. 66–69; *Лукінов Ю.* “Куди піде рухівський тризуб”? // Сучасність. – 1992. – № 5. – С. 100–107. 35. *Рубан В.* Довга дорога до себе // Сучасність. – 1992. – № 1. – С. 90–106. 36. *Попович М. В.* Національна культура і культура нації. – К., 1991. – 217 с. 37. *Ткаченко В. М.* Україна і Росія: проблеми національного самовизначення. – К., 1993. 38. *Маринович М. Ф.* Україна: дорога через пустелю. – Харків, 1993. – 197 с. 39. *Ткаченко В. М., Ресніт О. П.* Україна: на межі цивілізації. – К., 1995. – 317 с. 40. *Журавський В. С.* Україна політична: переступити через прірву. – К., 1995. – 247 с. 41. *Богмаз К. Ю.* Політичні партії і громадські організації на Україні (друга половина 80-х – на початок 90-х років ХХ ст.). – К.: Укрвузполіграф, 1992. – 142 с.; *Басотарпійність* в Україні: проблеми становлення і основні етапи розвитку. Деп. – в УКРІНТЕІ, 27.07.92, №1152 – УК 92. – 40 с. та ін. 42. *Современный этап политической реформы на Украине: теоретические и практические проблемы:* Тез. докл. и научн. сообщений респ. конф., 17 – 19 окт. 1991. – Одеса, 1991; *Политические партии: история, теория и современность:* Тез. докл. респ.научн. – практ.конф., май 1991. – Донецк, 1991 та ін. 43. *Шляхи* до демократичної державності // Політика і час. – 1992. – № 6. – С. 16–24. 44. *Гарань О. В.* Від створення Руху до багатопартійності. – К.: Знання, 1992. – 48 с. 45. *Гарань О. В.* Убити дракона (3 історії Руху та нових партій України). – К.: Либідь, 1993. – 200 с. 46. *Ковтун В.* Історія Народного Руху України. – К., 1995. – 382 с. 47. *Гончарук Г.* Народний Рух України: Історія. – Одеса: Астропринт, 1997. – 378 с. 48. *Тиский М.* Історія виникнення Народного Руху на Волині. – Луцьк: Ініціал, 2001. – 256 с. 49. *Голубець М.* Народний Рух України: Львівщина. Рік перший. – Львів: ПОЛІП, 1998. – 236 с. 50. *Степанішин Б.* Четвертий ренесанс України. Вислід боротьби “Просвіти”, Народного Руху України за національне відродження 1988–1998 рр. – Рівне: Б.в., 1999. – 236 с. 51. *Народний Рух України на Збаражчині.* Історія зародження і становлення. Кн. перша. – Тернопіль: Лілея, 1997. – 216 с. 52. *Народний Рух України на Збаражчині.* Шляхи утвердження. Кн. 2. – Тернопіль: Лілея, 1997. – 164 с. 53. *Шановська О. А.* Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989–1996 рр.): Дис... канд. історичних наук 07.00.01. – Одеса, 2003. – 181 с. 54. *Шановська О. А.* Хвиля національного відродження в Україні (1988 – липень 1990) // Труды Одесского политехнического университета. – Вып. 2 (8). – 1999. – С. 298–301; *Еволюція* проукраїнських поглядів громадян України у підтримці ідеї незалежної держави (липень 1990 – грудень 1991) // Труды Одесского политехнического университета. – Вып. 1 (10). – 2000. – С. 316–319. 55. *Бураковський О. З.* Історія Ради Національностей Народного Руху України 1989–1993 рр. Політологічний аналіз: Дис... канд. політологічних наук: 23.00.02. – К., 1998. – 193 с. 56. *Бураковський О. З.* Рада Національностей Народного Руху України (1989–1999). – Едмонтон – Альберта: Канадійський ін-т українських студій, Альбертський університет, 1995. – 160 с.; *Рада* Національностей та міжнаціональні стосунки в Україні // Сучасність. – 1991. – Ч. 1. – С. 56–61. 57. *Народний Рух України: місце в історії та політиці /* Тези док. Першої Всеукр. наук. конф. (14–16 вересня 1994 р., м. Одеса). – К., 1994. – 96 с.; *Народний Рух України: місце в історії та політиці /* Матеріали другої Всеукр. наук. конф. (11–12 вересня 1996 р., Одеса). – Одеса, 1996. – 56 с.; *Народний Рух України: місце в історії та політиці /* Матеріали третьої Всеукр. наук. конф. (10–11 вересня 1998 р., м. Одеса). – Одеса, 1998. – 72 с.; *Народний Рух України : місце в історії та політиці /* Матеріали четвертої Всеукр. наук. конф. (14–15 вересня 2000 р., м. Одеса). – Одеса, 2000. – 152 с.; *Народний Рух України – матеріали п'ятої (позачергової) Всеукр. наук. конф. (14–15 вересня 2001р., м. Одеса).* – Одеса, 2001. – 204 с. 58. *Касьянов Г.* Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 352 с. 59. *Кульчицький С.* Історичне місце української радянської державності. – К.: Альтернативи, 2002. – 63 с. 60. *Грицак Я.* Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. – К.: Генеза, 2000. – 360 с. 61. *Русначенко А.* Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950 – початок 1990-х років. – К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1998. – 720 с.; *Пробудження,* робітничий рух на Україні 1989–1993 рр. – К.: Києво-Могилянська академія, 1995. – 230 с. 62. *Кафарський В.* Комунізм і український національно-визвольний рух. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 832 с. 63. *Рудич Ф.* Політична система сучасної України: Особливості становлення, тенденції розвитку. – К.: Парламентське вид-во, 2002. – 352 с. 64. *Марусик П.* А ми туго червону калину підіймемо... Документальне есе, 1989–1999. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 256 с. 65. *Бойко О.* Україна в 1985–1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку. – К.: ІП і ЕНД, 2002. – 306 с. 66. *Бойко О.* Історія України у ХХ столітті: 20-ті – 90-ті роки. – Ніжин, 1994. – 284 с. 67. *Бойко О.* Історія України. – К.: Академія, 2000. – 568 с. 68. *Бойко О.* Україна 1991–1995 рр.: тіні минулого чи контури майбутнього? – К.: Абрис, 1996. – 208 с. 69. *Бадзьо Ж.* Влада – опозиція – держава в Україні сьогодні. Думки проти течії. – К.: Смолоскип, 1994. – 30 с.; *Калмакан І. К., Бриндак О. Б.* Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ столітті. – Одеса: Астропринт, 1997. – 191 с. 70. *Гرابовський С., Шкляр Л.* Від полонії до незалежності держави // Розбудова держави. – 1996. – № 1. – С. 7–12; № 2. – С. 9–14; № 3. – С. 19–21. 71. *Харахаї Б.* НРУ: життєвий цикл // Нова політика. – 1997. – № 4. – С. 17–21. 72. *Тойма С.* Рух: третя спроба вбити клин // Нова генерація. – 1991. – № 2. – С. 6–8. 73. *Кульчицький С.* Хроніка державотворчого процесу. 1992 р. // Історія України. – 2001. – № 11. 74. *Литвин В.* Політична арена України: дійові особи та виконавці. – К.: Абрис, 1994. – 495 с. 75. *Литвин В.* Україна: політика, політики, власть (На фоні політичного портрета Л. Кравчука). – К.: Альтернативи, 1997. – 340 с. 76. *Батенко Т.* “Я повстаю, отже, я існую...”: Політичний портрет І. Геля: Нариси з історії українського руху опору кінця 1950-х – початку 1990-х років. – Львів: НТШ, 1999. – 222 с.; *Батенко Т.* Опозиційна особистість: друга половина ХХ століття: політичний портрет Богдана Гориня. – Львів: Кальварія, 1997. – 350 с.; *Батенко Т.* Свіча Михайла Гориня: Штрихи до портрета. – К.: УРП, 1995. – 61 с.; *Нетудишаста Т. І.* Плакали у снічні квіти... Пам'яті відомого українського політика Олександра Ємця. – К.: МП Леся, 2003. – 253 с.; *Мусієнко О.* Український “Овод” Левко Лук'яненка // Рідна школа. – 1998. – № 9. – С. 31–50; *Данилюк Ю., Бажан О.* Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр.

XX ст.) – К.: Рідний край, 2000. – 616 с. 77. *Секо Я., Бондаренко С.* В'ячеслав Чорновіл: постань на тлі доби // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. проф. М. М. Алексієвця. – Част. 1. – Тернопіль: Лілея, 2005. – 352 с. 78. *Литвин В.* Політична арена України: дійові особи та виконавці (Суспільно-політичний розвиток України в другій половині 80-х – першій половині 90-х років): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Ін-т історії України. – К., 1995. – 48 с. 79. *Русначенко А.* Національно-визвольний рух в Україні – середина 1950-х – початку 1990-х років: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – К., 1999. – 42 с. 80. *Гарань О. В.* Становлення та діяльність політичної опозиції в Україні у 1988–1991 роках: Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Ін-т історії України. – К., 1996 р. – 82 с. 81. *Кривдіна І. Б.* Гельсінський рух і його вплив на національно-політичні процеси в Україні (1976 – поч. 90-х років): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Одес. націонал. ун-т ім. І. Мечнікова. – Одеса, 2001. – 20 с. 82. *Кулик В.* Формування та еволюція української державної ідеї 1986–1991: Автореф. дис... канд. іст. наук: 23.00.01 / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень. – К., 1999. – 20 с. 83. *Марчук В.* Національно-демократичні традиції у демократичному процесі України (друга пол. 1980-х – перша пол. 90-х років): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / НАН України. Ін-т національних відносин і політології. – К., 1996. – 22 с. 84. *Пилипенко О.* Національно-демократичний рух в Україні (друга пол. 80-х – поч. 90-х років ХХ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький державний університет. – Донецьк, 1997. – 24 с. 85. *Савченко Л.* Національне самовизначення українців як фактор дезінтеграції СРСР (1985–1991): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 1994. – 17 с. 86. *Секо Я. П.* Національний рух середини 1980-х – початку 1990-х років у контексті відродження української держави / Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Чернівецький національний університет. – Чернівці, 2005. – 20 с. 87. *Бондаренко С.* Народний Рух України в контексті українського відродження кінця 80-х – поч. 90-х рр. ХХ ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Вип. 1. – Тернопіль: ТДПУ, 2004. – С.174–182; *Історичні передумови виникнення Народного Руху України в контексті відродження української державності* // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль, 2004. – Вип. 2. – С. 104–109. *Виникнення Народного Руху України в контексті відродження української державності кінця 80-х років ХХ ст.* // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. – Вип. 1. – 358 с. та ін. 88. *Квітковський Д.* Боротьба за українську ідею / Збірник публіцистичних творів. Упоряд. і ред. В. Верига. – Детройт – Нью-Йорк – Львів: НТШ, 1993. – 502 с.; *Прокон М.* Напередодні незалежної України. – Нью-Йорк – Львів: НТШ, 1993. – 502 с.; *Гобсбаум Е.* Вік екстремізму. Коротка історія ХХ віку (1914–1991). – К.: Альтернативи, 2001. – 448 с.; *Вілсон Е.* Українці: несподівана нація / Пер. з англ. – К.: КІС, 2004. – 552 с.; *Marples D.* Ukraine under Perestroika. Ecologi, economacs and the workers revolt. – Macmillan. – 1991. – 245 p.; *Kuzio T., Wilson A.* Ukraine. Perestroika to Independense. – Edmonton – Toronto, CIUS. – 1994. – 260 p. 89. *Початок діалогу (про зарубіжне українство без упередженості)* // Минуле України: відновлені сторінки. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 265–275. 90. *Farmer K.* Ukrainian nationalism in the post – Stalin Era. The Hague, Boston, London. Marminus nijhoff Publishers. – 241 p. 91. *Табачник Г.* Последние хозяева Кремля: за кремлёвскими кулисами. – 2-е изд. – М., Нью-Йорк, 1994. – 512 с.; *Харет Г.* Россия потрясает мир: Вторая русская революция и её воздействие на Запад. – М.: Новости, 1992. – 365 с.; *Маля М.* Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії. 1917–1991. – К.: Мегатайп, 2000. – 608 с. 92. *Народний Рух України: історія, ідеологія та політична еволюція (1989–2009): Матеріали круглого столу, присвяченого 20-й річниці створення Народного Руху України за перебудову (Київ, 22 вересня 2009 р.).* – К.: Інститут історії України НАН України, 2010. – 156 с. 93. *Україна. Нація. Державність* // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю створення Народного Руху України. Івано-Франківськ, 29 жовтня 2009 р. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. – 284 с. 94. *Український історичний журнал* // До 20-річчя створення Народного Руху України. – № 1 (190). – 2010. – С. 8–41.

Николай Алексиевец, Сергей Бондаренко

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ Й ЕГО РІЛЬ В НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧЕСЬКІЙ ЖИЗНІ В КІНЦІ 80-Х – В НАЧАЛІ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: СОВРЕМЕННЫЕ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ

В статье проанализированы состояние и проблемы современной национальной историографии истории создания НРУ и его роли в возрождении Украинского государства, выяснены недостаточно исследованные аспекты проблемы, намечены направления возможного дальнейшего научного поиска.

Ключевые слова: Народний Рух України, демократизація, інституалізація, историографія, національно-політична життя, реформи.

Mykola Alexiyevets, Serhiy Bondarenko

THE PEOPLE'S MOVEMENT OF UKRAINE AND ITS ROLE IN THE NATIONAL-AND-STATE REVIVAL: MODERN HISTORIOGRAPHICAL INTERPRETATIONS

In this paper, the authors analyse the state and problems of the modern national Historiography of the PMU's formation history and the Movement's role in the Ukrainian State revival, examine the insufficiently investigated aspects of the problem as well as outline the trends of the possible scientific research.

Key words: People's Movement of Ukraine, democratisation, institutionalisation, Historiography, national-and political life, reforms.